

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі діалогічного рекламного дискурсу як форми відтворення чужого мовлення.

Список використаної літератури

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Гузенко С. В. Синтаксис рекламного дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / С. В. Гузенко. – К., 2010. – 22 с.
3. Зелінська О. І. Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / О. І. Зелінська. – Х., 2001. – 20 с.
4. Ковтун К. В. Мовні засоби та риторичні прийоми діалогізації сучасного публіцистичного монологу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 – рос. мова / К. В. Ковтун. – Сімферополь, 2009. – 18 с.
5. Сафонова Н. М. Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика та прагматика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / Н. М. Сафонова. – Донецьк, 2006. – 20 с.
6. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Аннотація

Торчинская Н. Н. Реализация чужой речи в рекламных монологах: структурный аспект.

В статье характеризуется структура монологических рекламных текстов как разновидность реализации чужой речи. Прагматическая функция рекламного дискурса воплощается благодаря наличию в большинстве текстов глаголов-императивов и местоимений, которые объединяют адресата и адресанта общим опытом.

Ключевые слова: чужая речь, монолог, рекламный дискурс, рекламный текст, синтаксическая структура, глаголы, местоимения

Summary

Torchynska N. M. Realization of another's speech promotional monologues: the structural aspect.

The article characterized the structure of monologue of advertising texts as a kind of realization of another's speech. Pragmatic function of advertising discourse embodied due to the presence in most text-imperative verbs and pronouns that unite the recipient and the sender of common experiences. Promotional monologues, unlike art of spoken or perform another function and differ in structure is concise, clear, multifunctional, designed for ages, aided keywords.

Key words: alien speech, monologue, advertising discourse, advertising text, syntactic structure, verbs, pronouns.

УДК 811.161.2:81'373.2

Торчинський М. М.,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри української філології

Хмельницького національного університету

E-mail: mina@ukr.net

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВЛАСНИХ НАЗВ ЗА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯМ У МОВІ ТА МОВЛЕННІ

Аналіз функціональних особливостей власних назв включає опис особливостей їх використання у різностильових текстах та кодифікацію. При цьому звертається увага і на сферу вживання онімів, зокрема на їх особливості реалізації. За цим критерієм власні назви можуть бути систематизовані як належні до мови (переважно загальновідомі і маловідомі оніми), до мовлення (регіонально, локально і маловідомі найменування) та до мови і мовлення одночасно (частотні загальновідомі оніми з активного словника).

Ключові слова: власна назва, функціонування, сфера вживання онімів, належність до мови і мовлення, частотність.

Основними критеріями структурування онімного простору, які в цілому забезпечують комплексну характеристику будь-якої пропріальної одиниці, на нашу думку, слід вважати характер іменованих об'єктів, особливості творення власних назв та їх функціонування [див.: 4, с. 9–10].

Функціональна характеристика онімів включає, по-перше, їхні кодифікаційні ознаки, а по-друге, стилістичний аналіз, що передбачає визначення функцій власних назв; виокремлення пропріативів, які активно побутують у певних стилях, з'ясування їхніх емоційно-експресивних ознак, віднесення до активного чи пасивного словникового складу, поділ на основні та варіантні форми. За сферою вживання власні назви також можуть бути розмежовані на основі додаткових критеріїв: частотності, поширення, особливостей реалізації і побутування [див.: 4, с. 12–13].

Як бачимо, аналіз функціональних особливостей власних назв передбачає з'ясування їх місця у мові та мовленні, тобто способи реалізації. В ономастиці на ці особливості пропріативів насамперед звернула увагу О. В. Суперанська, однак її опис, що стосується насамперед російських найменувань, не є достатньо повним. Необхідність включити ці ознаки власних назв у систему їх комплексного аналізу і зумовлює **актуальність теми** нашої статті.

Взагалі мова кваліфікується як «характерний для людського суспільства специфічний вид знакової діяльності, який полягає у застосуванні історично усталених у певній етнічній спільноті артикуляційно-звукових актів для позначення явищ об'єктивної дійсності, їх ідеальних відображень у свідомості з метою обміну між членами спільноти осмислюваною інформацією ... Залежно від сфер застосування виділяють мову розмовну і літературну, мову засобів масової інформації, мову науки, адміністративно-ділову, мову художньої літератури» [6, с. 346] тощо. «Класифікація і групування різноманітних конкретних фактів реально існуючої мови в абстрактній системі мови забезпечує зіставлення, якісну характеристику та узагальнення цих фактів і цим дає можливість наукового проникнення в характер конкретних процесів мовної діяльності. в конкретну суть мови» [6, с. 347].

«Мовлення – процес реалізації мовної діяльності, єдиний об'єктивний прояв мови. Поняття мовлення охоплює такі конкретні аспекти мови, як усне висловлення вголос, промовляння без сприйманої на слух артикуляції, ... письмова фіксація висловлень у процесі їх формування, а також тексти ...» [6, с. 356].

«Серед відмінностей цих двох протиставлених аспектів мови звичайно підкреслюється активність, динамічність, суб'єктивність, індивідуалізованість, довільність, цілеспрямованість, ситуативна зумовленість мовлення і пасивність, статичність, об'єктивність, суспільна закріпленість, обов'язковість, незалежність від ситуації, нецілеспрямованість системи мови» [6, с. 356].

Таке розмежування спостерігається і на рівні пропріальної лексики. Детальний аналіз власних назв з погляду їх місця у мові та мовленні, як уже зазначалося, був здійснений О. В. Суперанською.

По-перше, дослідниця зауважила, що «власні назви не можуть бути беззастережно віднесені ні до мови як системи, ні до мовлення як окремих проявів цієї системи, які варіюють залежно від ситуації. Вирішення цієї проблеми пов'язане зі з'ясуванням обсягу реального і потенційного словника окремої людини і мовного колективу, визначенням реальності існування власних назв у мові, а також з уточненням питань, пов'язаних із «життям» у мовних колективах, де вони сприймаються передусім як атрибут мовленнєвих ситуацій і де вони можуть зазнавати мовного нормування і служити певними стилістичними засобами» [3, с. 215].

По-друге, встановлено співвідношення активного і пасивного, реального і потенційного ономастичного запасу, яке номінально і кількісно змінюється від однієї людини до іншої [див.: 3, с. 216].

По-третє, визначено відмінності між функціонуванням онімів у мові і мовленні. «У мові як в системі представлені найбільш типові моделі і лексеми, які зустрічаються у мовленнєвій діяльності окремих осіб і колективів. Будь-яка назва може бути створена у мовленнєвій практиці, однак у мову як в систему вона може і не увійти. Нерідко представники однієї мови користуються назвами іншої мови, від чого останні стають фактом мовлення цього мовленнєвого колективу, але далеко не відразу – мови як системи» [3, с. 219].

На цій підставі робиться висновок, що «життя оніма у мові і функціонування його в мовленні – не одне і те саме ... У мовленні різних мовних колективів постійно виникають нові назви, які нерідко виявляються «одноденками». У мові як системі (лексичній, ономастичній) є обмежена кількість назв,

активних і пасивних. Зв'язок активного і пасивного іменника здійснюється через посередництво іменних моделей і лексем-наповнювачів. Спостерігається постійний взаємний обмін активних і пасивних імен. Переходячи у пасив, назви теоретично залишаються ознакою цієї мови, хоча практично у мовленні вони можуть не вживатися протягом тривалого періоду. Частотність назв і специфіка їх вживання в різні епохи у різних соціальних групах – галузь дослідження мовлення; звукові та морфологічні зміни, яких зазнає назва, – галузь мовного дослідження» [3, с. 220].

На основі аналізу історичних фактів встановлено, що, наприклад, такі особові імена, як *Алфій*, *Агафонод* і под., хоча вони і зафіксовані у церковному календарі, проте не можуть вважатися фактами мови, оскільки вживаються дуже рідко і навіть на рівні пасивного словника не можуть бути впізнані носіями мови. За цією ознакою імена *Нул*, *Тут* і под., які закріплені у прізвиськах і можуть бути зафіксованими у представників старшого покоління, безперечно, є фактами мови, а в окремих ситуаціях – і мовлення. Водночас модні найменування, на кшталт *Альберт* чи *Рудольф*, не є достатньо адаптованими для того, щоб увійти до складу мовної системи, хоча складником мовлення вони є уже досить давно. На думку О. В. Суперанської, такі особові найменування, хоч і зазнали низки акцентологічних та орфоепічних трансформацій і можуть утворювати форми «по батькові», однак їхня лексична адаптація ще не здійснилася [див.: 3, с. 218–219].

Встановлено і пряму залежність, наприклад, між іменами як фактами мови і їхньою частотністю у мовленні: «Чоловічі імена, які зустрічаються у церковних календарях більше ніж три рази в рік, зазвичай достатньо популярні, імена, які згадуються один-два рази в рік, крім окремих випадків, непопулярні. Більш популярними є імена, які стоять на початку переліку імен і подій, гідних для їх згадування в той чи інший день, і менш популярні – імена, які стоять наприкінці» [3, с. 220].

На здатність пропріальних одиниць стати елементами мови впливає і їхня відповідність загальноприйнятій структурі. «Якщо назва відповідає моделі, вона сприймається як назва і не зазнає яких-небудь вагомих змін. Якщо вона за якимись параметрами (довжиною слова, структурою складу, послідовністю певних голосних або приголосних, небажаних або, навпаки, шуканих асоціацій з апелятивною лексикою, структурою ініціалей або фіналей, словотвірних можливостей) не задовольняє заданих моделей, вона перебудовується» [3, с. 220].

Безперечно, запозичені власні назви спочатку функціонують як факти мовлення, і навіть, наприклад, нанесення власних географічних найменувань на карту не є підставою для того, щоб такий топонім став фактом мови. Це саме стосується й індивідуально створених онімів – в основному варіантів офіційних власних назв, які переважно залишаються у системі мовлення. Потрібен тривалий проміжок часу, протягом якого буде відбуватися адаптація запозиченого чи новоствореного оніма, що буде проявлятися на фонетичному, морфологічному, синтаксичному та інших рівнях мови, і лише тоді окремі (а не всі) найменування можуть стати елементами мови.

«Запозичення і поповнення складу національних власних назв за рахунок запозичених лексем або за рахунок назв, цілком запозичених як назви, – звичайний процес поповнення ономастикону» [5, с. 4], однак він все-таки проходить у два етапи: спочатку онім функціонує у мовленні, і лише потім може стати елементом мовної системи.

Можливий і зворотний процес: з певних причин пропріальна одиниця втрачає свою популярність, переходить до пасивного словника, а згодом взагалі покидає систему мови, водночас продовжуючи функціонувати в окремих контекстах і мовленнєвих ситуаціях, тобто залишаючись в межах мовлення. Все це підтверджує висновок, що мова – пасивна і статична, а мовлення – активне і динамічне.

Оскільки до мови належать і її літературний різновид, і діалекти, то потрібно відзначити певні відмінності між ними стосовно функціонування пропріативів: «Насамперед, мабуть, у літературній мові вони майже не існують. Синтезуючи і кристалізуючи обласні явища, літературна мова не може вбирати в себе власні назви так само легко, як загальні, спільні для кількох обласних або соціальних діалектів, тому що таких «міждіалектних», «міжсистемних» власних назв не так вже й багато» [3, с. 224]. І навіть якщо регіональні оніми входять до складу літературної мови, вони тоді «стають «жертвою» його системи. Вони втрачають зв'язки зі специфікою місцевої морфології, акцентології і

т. п.» [3, с. 227]. До речі, запозичення власних назв з інших мов такими особливостями не характеризується, оскільки тоді пропріальні одиниці «переходять з однієї нормативної літературної мови в іншу, і та старанність і бережливість, з якими до них ставляться ті, що запозичують, охороняє їх від безпосереднього впливу системи мови, яка запозичає» [3, с. 227]. У такому випадку загальновідомі власні назви «залишаються чужорідними вкрапленнями в системі літературної мови. Вони не підтримуються ні в акцентологічному, ні у словотвірному відношеннями жодними подібними до них одиницями й існують у незмінному вигляді лише через свою загальну відомість, письмову фіксацію і строге нормування літературної мови» [3, с. 226–227].

Діалектні підсистеми «насамперед територіальні: вони визначаються представленими у тій чи іншій місцевості говорами, а також різними субстратними і адстратними явищами. Крім цього, ці підсистеми певною мірою соціальні – визначаються домінуючим у певній місцевості населенням і його складом ... Перше (територіальна ознака) визначає моделі, відповідно до яких утворюються назви, від іншого (соціальна ознака) певною мірою залежать морфеми-наповнювачі цих моделей» [3, с. 224–225]. Тому власна назва реально живе «у тій підсистемі, в якій і на основі закономірностей якої вона виникла» [3, с. 224], і такий онім слід розглядати як складник мовлення, а не мови.

Ще більше соціальні і територіальні аспекти простежуються в індивідуальному мовленні. Склад власних назв, відомих окремій людині, «визначається територіальними і соціальними причинами: територією, на якій вона живе, і колом людей, з якими вона спілкується, плюс невелика кількість загальновідомих назв» [3, с. 227]. Останні вважаються складником літературної мови, проте теж залежать від історико-культурних зв'язків і традицій мовного колективу, його ідеологічної та політичної орієнтації. У сферу літературної мови сукупність індивідуальних власних назв, звичайно, не входить (крім загальновідомих найменувань).

У цілому на ономастикон окремої людини найбільший вплив мають, по-перше, регіон її проживання, по-друге, її професія, по-третє, освітній (культурно-пізнавальний) рівень. Склад власних назв у системі мови також залежить від хронологічних особливостей (наприклад, у давні часи домінували язичницькі теоніми, у XIX ст. фіксувалося багато грецьких теонімів і міфонімів; у радянський період переважали ідеологічно забарвлені власні назви і т. д.). У наш час більшого поширення набули і власне українські пропріальні одиниці, і зарубіжні, оскільки відкритість кордонів та інформації сприяють збагаченню загальнонаціонального ономастикону.

Певні відмінності у вживанні пропріативів спостерігаються і на рівні усного і писемного мовлення. Саме в усному мовленні функціонує низка специфічних структур, які мають додаткове емоційно-експресивне значення (*Іванище, Сашенція*), тоді як у писемних текстах такі конструкції фіксуються епізодично. «Саме розмовний (а не кодифікований) варіант літературної мови разом із територіальними діалектами (які також головним чином існують в усній, а не кодифікованій писемній формі) виявляються тим середовищем, в якому живуть і розвиваються власні назви. У кодифіковану літературну мову вони попадають у вигляді застиглих форм, які у свою чергу можуть впливати на подальші перетворення назв у розмовному мовленні» [3, с. 231].

Отже, «в літературній мові представлені лише найбільш частотні і типові ономастичні моделі. Для окремих територій деякі моделі, відзначені для літературної мови (як для національної мови в цілому), виявляються нетиповими, і, навпаки, низка локально обмежених моделей можуть бути неактуальними для літературної мови» [3, с. 227].

Таким чином, аналіз поглядів О. В. Суперанської на розмежування онімів за дихотомією «мова – мовлення» дозволяє зробити такі висновки:

- 1) певною мірою ототожнено власні назви, які побутують у мові як системі в цілому і літературній мові зокрема;
- 2) до сфери мовлення закономірно віднесено регіональні (обласні) та індивідуальні (крім загальноновживаних) оніми;
- 3) така типологія тісно переплітається із градацією пропріативів за частотністю і поширенням у мовному просторі;

4) детальна характеристика таких особливостей може бути здійснена завдяки опису обстановки, в якій функціонують власні назви, що передбачає виокремлення офіційних і неофіційних ситуацій (вживання найменувань в урочистих актах або у повсякденному спілкуванні).

Більш ґрунтовного опису функціонування пропріальних одиниць у мові та мовленні не засвідчено, хоча окремі моменти такої типології відзначалися. Так, Н. В. Подольська розмежувала, наприклад, літературний і діалектний антропонім, літературний і діалектний варіант назви, діалектну назву, народний географічний термін тощо [див.: 2, с. 31, 44, 56, 86]; можливо, сюди варто віднести словникову статтю про вимову іноземних власних назв за їх писемною формою: *Гавана – Hawana* /вим. [Awana] /, *Гейне – Heine* /вим. [Haine] / [1, с. 28], проте до описуваної градації найменувань названі різновиди мають непрямі стосунки. Тому для використання саме цього критерію як компонента комплексного аналізу власних назв пропонується розрізнення онімів, які побутують у мові, мовленні або мові і мовленні разом.

До першої групи (кількісно найменшої) слід віднести переважно загальновідомі і маловідомі оніми як з активного, так і з пасивного словника, різні за частотністю (наприклад, назва племені *древляни*, почесне найменування *Герой Соціалістичної Праці*, сорт яблук *Ранет Симиренка*, язичницький теонім *Перун*, найменування країни *Руандійська Республіка*, партії *Російська соціал-демократична партія (більшовиків)*, поезії «*Марсельєза*» тощо, які, на нашу думку, переважно засвідчені як елементи мовної системи (хоча, звичайно, можливі варіанти їх вживання і у живому мовленні).

До другої групи (кількісно найбільшої) належать регіонально, локально і маловідомі найменування з активного і пасивного словника, різні за частотністю, які домінують як компоненти мови (неофіційні, варіантні форми номінацій живих об'єктів (дитячі імена *Натуся*, *Ірчик*), топонімів (місцевий варіант назви обласного центру *Хмельницьк*), ергонімів (символічне найменування «Блоку Юлії Тимошенко» *Червоносердечні*) і прагматонімів (жартівлива назва Київського міського палацу одруження «*Бермудський трикутник*»), абсолютна більшість космонімів (сузір'я *Великого Пса*), ідеонімів (номінація прозового твору «*Тютя*»), офіційних форм ергонімів (*Єдина демократична ліва партія*) і прагматонімів (курорт «*Лісова поляна*»).

Третя група – власні назви, які побутують і в мові, і у мовленні. Це, зокрема, частотні загальновідомі оніми з активного словника, до яких можна віднести антропоніми (й офіційні форми, і загальноприйняті варіанти: *Григорій*, *Грицько*), зооніми (*Рябко*), теоніми (*ДіваМарія*), значна частина топонімів (*Одеса*), окремі ергоніми (*Євросоюз*), прагматоніми (*Колізей*) та ідеоніми (*Пегас*) [див.: 4, с. 196–203].

Незважаючи на нечіткість меж вказаних груп, пропонується методика виокремлення власних назв за їхнім відношенням до мови і мовлення є цілком придатною для реалізації у процесі виконання комплексного аналізу пропріальних одиниць. Звичайно, таке структурування потребує додаткового ґрунтовного вивчення і допоможе більш чітко схарактеризувати насамперед функціональні особливості пропріативів.

Список використаної літератури

1. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія / В. В. Німчук // Повідомлення Української ономастичної комісії. – К. : Наукова думка, 1966. – Вип. 1. – С. 24–43.
2. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
3. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
4. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв : монографія. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 394 с.
5. Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация / О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1968. – 289 с.
6. Українська мова : енциклопедія. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Торчинский М. Н. Систематизация имен собственных за их функционированием в языке и речи.

Аннотация

Анализ функциональных особенностей имен включает описание особенностей их использования в текстах, принадлежащих к разным стилям, и кодификацию. При этом обращается внимание и на сферу употребления онимов, в частности на особенности их реализации. По этому критерию названия могут быть систематизированы как принадлежащие к языку (преимущественно общеизвестные и малоизвестные онимы),

в речи (регионально, локально и малоизвестные наименования) и к языку и речи одновременно (частотные общеизвестные онимы из активного словаря).

Ключевые слова: имя собственное, функционирования, сфера употребления онемел, принадлежность к языку и речи, частотность.

Torchynskyy M. M. Systematic proper names for their affiliation with language and speech.

Summary

Analysis of the functional features of proper names is one of the defining attributes for their full performance. It primarily includes a description of the characteristics of their use in different styles and codification of texts. This draws attention to the scope of use and names, in particular their frequency, distribution, implementation and features of existence, frequency and so on. Analysis of the functional features of proper names and provides clarification of their place in language and speech. In onomastyc these features propriatyves first drew attention O. V. Superanska, but its description, relating primarily Russian names are not sufficiently complete. The need to include the peculiarities of proper names in a system of comprehensive analysis and determines the relevance of the topic of this article. Based on the details of the proper names may be organized as appropriate to the language (which is mostly known and little names both active and passive vocabulary) to speech (it quantitatively largest group, consisting of regional, local and lesser-known names from the active and passive vocabulary) and language and speech to (a particular frequency known active vocabulary of names).

Key words: proper name, operation, field of use names, belonging to language and speech, frequency.

УДК 81'27-053.5/.7:821.161.2 І.Франко-3

Трумко О. М.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри українознавства
Львівського державного університету внутрішніх справ
E-mail: oksana_trumko@ukr.net

КОРЕЛЯЦІЯ «СІМЕЙНЕ МОВЛЕННЯ ↔ ЕТНІЧНИЙ ЧИННИК» (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА)

У статті досліджено особливості конфліктного мовлення дітей до батьків в українській, польській та єврейській сім'ях. Взаємодію «сімейна комунікація ↔ етнічна належність сім'ї» обґрунтовано шляхом аналізу лінгвістичних (мовленневих актів / комплексних мовленневих актів і комунікативних смислів) та кількісних (частотність) показників комунікативних тактик відмови, грубого спонукання, звинувачення, демонстрації опозиції та негативної оцінки. Аналіз здійснено на матеріалі творів І. Франка.

Ключові слова: сімейна комунікація, стратегія конфронтативності, комунікативна тактика, мовленнєвий акт, комплексний мовленнєвий акт, комунікативний смисл, І. Франко.

У соціолінгвістиці питання міжособистісної комунікації вивчають у зв'язку з етнокультурною належністю сім'ї (Ф. Бацевич, С. Блюм-Кулька, Т. Кузнецова, Я. Ритнікова, А. Смірнова, А. Чернова, В. Яковлева), соціальними ролями батьків і дітей (Р. Джонсон) та віком дітей (О. Галапчук, А. Занадворова, Т. Линник, О. Моїсеєнко, О. Руда, Ч. Фергюсон, І. Франко). Питання сімейного конфліктного мовлення в українському мовознавстві досліджували А. Бігарі, І. Осовська, Л. Солощук, О. Фадєєва, І. Фролова, обравши за об'єкт аналізу тексти англословної художньої літератури [14, с. 4–5]. На матеріалі україномовних текстів художньої літератури проблема комунікації *батьки* → *діти* у зв'язку з етнічною належністю сім'ї все ще маловивчена.

Мета статті – дослідити взаємодію *сімейна комунікація ↔ етнічна належність сім'ї* на матеріалі прозових творів Івана Франка (тт. 14–22). Для її реалізації необхідно 1) з'ясувати набір комунікативних тактик стратегії конфронтативності в комунікації *діти* → *батьки* та 2) виявити спільні і відмінні лінгвістичні / кількісні показники комунікативних тактик в українській, польській та єврейській сім'ях.

Категорії аналізу. *Стратегія конфронтативності* – це комунікативна діяльність, що виникає в умовах порушеної гармонії міжособистісних відносин, коли один із комунікантів частково або